

ajánlom mindenben Szolgálatomat tehetségemig. T[ekintetes] Prof. Budai Ésaias⁶ Urat szivesen tisztetem. Azonn kérem, hogy az eddig Debreczenben oskolák számára ki jött Classicusok pl. Phodrus (Phaedrus, Caius Julius ?), Comélius, Nepos, et. elszenvedhetetlen nyomtatás hibájival megrakva jövéen ki, és azért bestelenül: ezt a bestelenséget vegye el a szép hirü nevü Debreczenről. Aztis megkének jobbitani benne: hogy a V betüt ne nyomtassák u-val. Más a mai világ ezenn az öregek tulajdonságánn, hogy az ilyen aproságokbol nagyot csináljon, tul vagyon. Énpedig ajánlom magamat Kelmetek barátságába és szerencséltetem!

M[aros]Vásárhely 20 X^{br} [december] '803.

ENYEDI SÁNDOR

Kazinczy Ferenc könyvei Marosvásárhelyen. (Adalékok Kazinczy könyvtárának történetéhez.) A Kazinczy levelezés ismerői jól tudják, hogy a széphalmi poéta milyen sokszor szól a KÖNYV-ről, a könyvek gyűjtéséről. S a téma gyakoriságának tettenérhető eredménye Kazinczy szépen gyarapodó könyvtára. Azt is tudjuk, hogy elhatalmasodó anyagi gondjai miatt 1806-ban a tulajdonos a könyvek eladására kényszerül. Már az év elején Schedius Lajoshoz intézett levelében írja:

„Nékem Münchenből három láda Hungarica-im érkeztek. Antiquáriusi portékák. Ezen új szerzeményemet sok sok esztendőki gyűjteményeimhez csaptam, 's el akarom adni... Debreczen és Patak most pénz nélkül vagyon; épít. Ott nem remélhetem, hogy Vevőre kapjak. Különbén annak adom, a'ki kedvet mutat reá.”¹

Fél év múlva a Consistoriumot keresi fel ajánlatával:

„Magyar dolgokat illető régi és ritka könyveimnek 's képeimnek gyűjteményét, mellyet tavaly egy Bavariában vásárlott Bibliotheca által gazdagítottam, mutatom-bé itt a 'Fő Tiszt. Consistoriumnak, hogy azt, ha méltónak látja, a' Debreczeni Collegium számára megvehesse... Az egész gyűjtemény mintegy 1400 darab könyv, és 900-nál több kép, topographiai, prospectusi, militaris rajzolat és mappa, 's az ára Két ezer Rfor. 's ebből alkuképen el nem engedek semmit...”²

Végül az egyházkerület 1806 októberében tartott gyűlése úgy dönt, hogy 1694 forintért a sárospataki kollégium számára megveszik a felajánlott könyveket. A vételár egy részét az egyházkerület előlegezte, a többi jótévkö adománaiból gyűlt össze.³ A gyűjteményt 1807-ben szállították Sárospatakra. A másfélezer nyomtatvány jegyzékét maga Kazinczy készítette el: „Bibliotheca antiquaria rerum hungaricarum Francisci Kazinczi Bibliothecae Collegii Reformatore. Sárospatakien-si illata 1807.”

Természetesen a kényszerű eladást követő években Kazinczy nem hagy fel a könyvek gyűjtésével. Lassan-lassan növekedni kezd egy második gyűjtemény, amely később ugyancsak eladásra

⁶ Budai Ésaiás (1766–1822) a bölcsélet és a hittan tudósa, pfszessor a debreceni kollégiumban. Arankával több levelet váltott.

¹ *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi VÁCZY János. IV. Bp. 1893. 37.

² Uo. 242–243.

³ SZINYEI Gerzson: *A sárospataki főiskolai könyvtár története*. Sárospatak, 1884. 46–47.

kerül. A mintegy 1478 kötetes állomány Jankovich Miklós birtokába jut s majd az ő hagyatékával együtt kerül be a Széchényi Könyvtárba.⁴

Ezen a két nagyobb hagyatékon kívül Kazinczy Ferenc egykori könyvtára még sok olyan könyvet is őrizhetett, amelyeket tulajdonosuk már a fenti árúbabocsátások előtt elajándékozott, vagy olyanokat, amelyekről nem akart megválni, minthogy használta őket. Feltehető, hogy az írott és nyomtatott szó elkötelezettje ismert anyagi nehézségei ellenére élete végéig (1831) nem hagyta félbe a könyvek szerzését. A kérdés csak az, hogy mi lett ezeknek a sorsa? A 18–19. századi köz- és magángyűjtemények vizsgálata, régi könyvjegyzékek, leltárak faggatása talán még segíthet a kérdés megválaszolásában.

A marosvásárhelyi Teleki Téka jó példa erre, hiszen közel félszáz könyvről bebizonyítható, hogy Kazinczy adományaként került Teleki Sámuel gyűjteményébe.

Három kötet esetében a könyvekben lévő beírások segítenek abban, hogy ne tévedjünk az adományozót illetően. A 17. századi latinul író holland költő, Janus Broukhusius Amsterdamban megjelent imponáló kivitelezésű kötetében⁵ két Kazinczy beírás is található. Először 1785 decemberében Kassán jegyzi a könyvet: „Franc. Kazinczy Cassoviae 27. Xbr. 1785”, majd 1802 nyarán Érsemjén rögzíti az ajándékozás tényét:

„Librum hunc, Dono Abrahami Komjáti possessum, Bibliothecae Excellentissimi Comitis Samuelis Teleki de Szék, Cancellarii Transilvanici, Comitis Bihariensis. Societ. Erud. Gotting. Membri. (...) infert Franciscus Kazinczy dIs patriis tokaisque coelo, post toleratos in carce primum Budensi, postea Brunano, tandem Kufsteniensi ac Munkácsino MCCCLXXXVII dies, clementie Francisci II Pii, Justi, Felicis, IV Kal. Julii MCCCII redditus Er-Semjén, in agro Bihariensi, VIII Id. Augusti, MDCCCII.”

A másik könyv az Oporinus család bázeli nyomdájában 1546-ban készült,⁶ s Kazinczy 1786-ban jegyezte be nevét a kötetbe: „Franc. Kazinczy 1786.” Mindebből még nem tudhatnánk semmit arról, hogy hogyan került végül a kötet Teleki Sámuel birtokába, ha nem említené maga Kazinczy 1802 augusztusában kelt levelében az ajándékozási szándékot:

„Az én könyveim közt kettő van, a' miről azt merem hinni, hogy az Excellentiád hazafiúi lélekkel állított Bibliothekájának öregbítésére lehetne. Esedezem Excdnál, méltotassék ajándékomat elfogadni, 's érezze, mint örvendek, hogy azt nyújthatom. Egyike a' Broukhusius verseinek pompás kiadása, melyet én egy érdemes barátomtól, Miskolczy volt Professor Komjáti Ábrahám Úrtól kaptam, midőn Belgiumból hazaért. A' másika az Oporin Bucolicus poetai (munkája) 1546-ban jött ki Basileában.”⁷

A harmadik Telekinek ajándékozott könyv Kazinczy *Fordított Egyveleg írásainak* első kötete,⁸ melybe maga a kancellár jegyzi be: „Sam. Teleki ex dono auctoris.”

⁴ BARCZA József: *Kazinczy Ferenc első könyvtára Sárospatakon*. = MKsz 1962. 2–3. sz. 204.

⁵ *Jani Broukhusii Poematum Libri Sedecim*. Amstelaedami, excudit Franciscus Halma, 1711. Jelzete: Tq-679 b.

⁶ *En habes lector Bucolicorum autores XXXVIII...* Basileae, ex officinis Ioannis Oporini, 1546. Jelzete: To-1455.

⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése...* II. 484.

⁸ *Kazinczynek fordított egyveleg írásai*. Első-kötet. Széphalom, Abaujban, 1808. Jelzete: To-1751 b/2.

Nem a könyvekben lévő beírások alapján, hanem egy véletlenül felbukkant könyvjegyzék segítségével sikerült mintegy 45 kötetről egészen pontosan megállapítani, hogy Kazinczy Ferenc ajándékként kerültek a Teleki könyvtár állományába.

A könyvjegyzéket maga a könyvtáralapító említi 1820. november 23-án marosvásárhelyi könyvtárosához, Kelemen Mártonhoz írott levelében:

„Vettem a Kazinczi Ferencz Urtól Tavaly Bibliothecámnak ajándékuul küldött Nyomatványoknakis Consignatioját, és itt lévő Catalogusomban inferaltattam...”⁹

A következő év decemberében pedig arról tudósítja tékáriusát, hogy katalógusának V. kötetét, mely az újabb szerzeményeket tartalmazza, Bécsből leküldte leányához Kolozsvárra.¹⁰ A levelekben talált nyomokon indult el e sorok írója a Teleki Téka négykötetes Bécsben megjelent katalógusának kiegészítését felkutatni. Kiderült, hogy az elveszettnek hitt kézírásos kötet a családi levéltár töredékeivel együtt a második világháború után az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába került. (Jelenleg a Kolozsvári Állami Levéltár tulajdonában van.) A negyedréteg alakú füzet címe: *Catalogi Bibliothecae Com. Teleki de Szék. Pars Quinta. Librorum inde ab anno MDCCCXIX post typis vulgatum catalogi partem quartam comparatos, complexa.* A katalógus 148. lapjától kezdődően találjuk a Kazinczy Ferenc ajándékából kapott könyvek jegyzékét: *Consignatio Librorum, quos spectabilis ac Perillustris Dominus Franciscus Kazinczy Bibliothecae donavit.* A lista 34 cím alatt 45 darab nyomtatványt tartalmaz, amely között 9 kötetes könyvsorozattól kezdve két példányban szereplő pár leveles nyomtatvány is van. A jegyzéket Szentgyörgyi Imre, Teleki Sámuel bécsi titkára készíthette közvetlenül az ajándékozás után (1819). Alább közöljük az eredetiben 5 oldalas listát, kiegészítve a kötetek helyrajzi számával, amelyet az egyes tételek mellé, szögletes zárójelbe tettünk:

Csáky /Emanuelis Comitiss/ Sermo, in Generali Congregatione habitus. in Folio. Leutschoviae. 1809. [Tf-445 c/3 (59)]

Sermones in Generali Congregatione Comitatus Scepusiensi, habiti sub praesidis Caroli Ambrosii. in Folio. Leutschoviae. 1809. Exempl. 2. [Tf-445 c/3 (58)]

Modalitas Repartitionum tempore Diaetre Anni 1792. in Folio. [Tf-1147 b/coll. 5]

Kézy /Moysi/ Carmen summis honoribus a meritis Domini Petri Klobusiczky dicatum. in quarto. Sarospatakini. 1816. [Tq-507 d/3 (63)]

– Manes Priscae Pronay Elegia ad Ill. et Magnif. D. Gabrielem Lonyai. in 4°. Sarospatakini. 1816. Exempl. 2 [Tq-507 d/3 (62)]

Kazinczy /Ferencz/ Munkái. in 8°. Pest. 1819. Tom. IX. [To-1548 r-q]

– Báro Wesselényi Miklos Urhoz Miklosnak Fiához, midőn mint Kapitány-segédtsztye az Attyának Századját gyakorlotta. in 4°. Budán. 1809. [Tq-507 d/3 (65)]

Magyar Régiségek és Ritkaságok. Kiadta Kazinczy Ferentz. in 8°. Pesten. 1808. Tom. I. [To-3612 c/3]

Zrínyinek minden Munkái. Kiadta Kazinczy Ferentz. in 8°. Pesten. 1817. Tom. I. [To-3583 b]

Ujhellyi Dajka Gábor Versei. öszve szedte és kiadta Kazinczy Ferentz. in 8°. Pesten. 1813. accessit: Berzsényi Dániel Versei. Kiadta Helmecczy Mihály. in 8°. Pest. 1813. [To-1548 1/4]

⁹ Teleki Sámuel levele Kelemen Mártonnak. Bécs, 1820. november 23. (Marosvásárhely, Kelemen Márton irathagyatéka. Magántulajdonban. Közli: DEÉ NAGY Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Kolozsvár, 1997. 385.)

¹⁰ Teleki Sámuel levele Kelemen Mártonnak. Bécs, 1821. december 18. (Uo. Közli: uó. 389.)

- G. Dessewffy Josef és Kazinczy Ferentz Vélemények Zemplény Vármegye Rendeihez a Gyórnél el-esett Vitézeknek állitandó Emlék dolgában. in 8°. S.Patak. 1811. [To-1050 b/3 (13)]
- Szabó Dávid Mejképe le-festve 1788. Julius 24-kén. festtette Kazinczy Ferentz. Tövisek és Virágok. Széphalom. in 8°. 1811. 2 Exemplumba. [To-1050 b/9 (14)]
- Szemere /Paul/ Gedicht an den Herrn Ladislaus Vida übersetzt von Andreas Haliczky. in 4-to. Pest. 1809. [Tq-507 d/3 (64)]
- W. Jankovich Miklos. Magyar Szo-Nemzés. in 8°. Pesth. 1812. [To-3611 b]
- Zaid! vagy Negyedik Mahumed Török-Császárnak szerencsétlen Szerelme. Kotzebue után Magyarul. in 8°. Pest. 1803. [To-1548 o]
- Baicsi /Joan/ Epigrammatum Libri II. in 8°. Comáromii. 1795. [To-1050 b/9 (6)]
- Nagy Ferentz Odái Horátz Mértékein. in 8°. Kassán. 1807. [To-1548 g]
- Bion és Moschus Idylliumai fordította Vályi Nagy Ferentz. in 8°. S.Patak. 1811. [To-1050 b/9 (7)]
- Beregszászi /Paul/ Ueber die Selbstkenntniss. in 8°. Erlangen. 1795. [To-1050 b/9 (8)]
- Egy Proba az Igazgatás formáiról, és az Uralkodók Kötelességeiről. in 8°. Kolosvár. 1791. [To-1050 b/9 (9)]
- Liturgia, vagy a Közönséges Isteni tiszteleteknek és az arra tartozó rendtartásoknak modja. in 8°. S.Patakon. 1814. [To-105 b]
- Funkens /Jo. Casp./ Reformations-Historie. in 8°. Ulm. 1717. [To-499 b]
- Az új Hadi Tudomány Leleke. fordította Zalárdi Jalko László. in 8°. Pest. 1809. [To-3656 é]
- Poëtai Gyűjtemény. Öszve szedte Nagy Josef. in 8°. S.Patakon, 1813. [To-1548 p.]
- Berchthold /Leop. Graf. v./ Versuch die Grenzen der Wohlthätigkeit gegen Menschen und Thiere zu erweitern. in 8°. Wien. 1765. [To-830 b]
- Cristiani /Aloys. Gr./ Prosaisches Gedicht nach dem Claudianus. in 8°. Wien. 1765. [To-1050 b/9 (12)]
- Bajcsi /Jo./ Bregætiæ; sive Poëmata in memoriam Praesulum Jaurinensium. in 8°. Comaromii. 1794. [To-1050 b/9 (10)]
- Örom-érzések, midön Grof Széchény Pál, Grof Guilford Károlina Kis-Aszszonyt el-jegyezte. in 8°. Sopron. 1811. [To-1050 b/9 (11)]
- Musen-Almanach 1-ter Jahrgang. in 8°. Leutschau. 1801. [To-3636 d/3]
- Fuchs /Jo. Sam./ Elementa Juris Naturae. in 8°. Leutschoviae. 1803. [To-668 c]
- Falusi Mihály Okos Gyermeknek Nevelés-példája. in 8°. Pososn. 1805. [To-2312 a/10]
- Chazár /And./ Dissertatio de Gallicia et Lodomeria, item Dalmatia veneta dicta, Regno Hungariae incorporanda. in 8°. s. l. 1805. [To-1050 b/9 (15)]
- Virgilius Eneisse. Fordította Baroti Szabo Dávid. in 8°. Pest. 1813. Tom. II-dus. [To-1548 c/2]

Ha megvizsgáljuk az adományt rögzítő listát, látjuk, hogy Kazinczy a könyvek mellett egy portrét is ajándékozott a kancellárnak. Minden bizonnyal Baróti Szabó Dávidot ábrázolta az 1788-ban készült mellkép, amely sajnos ma már nincs meg a marosvásárhelyi könyvtárban. Ezzel szemben az adományozott könyvek mind megvannak. Látuk, hogy közöttük olyanok is vannak, amelyeknek szerzője, vagy kiadója maga Kazinczy (6 cím – 14 kötet). A kiadványok zöme 19. századi, azaz nem sokkal az ajándékozás előtt láttak napvilágot. Mindössze hét kiadvány 18. századi.

Három kiadvány esetében minden bizonnyal a listakészítő tévedett a megjelenési évszámot illetően, ugyanis a címlapon más dátum áll. Szemere Pál Vida Lászlóhoz írott versének magyar fordítása 1810-ben látott napvilágot; Leopold Berchthold Bécsben megjelent munkájának kiadási éve 1800, az előszót is akkor írta a szerző, a *Musen-Almanach von und für Ungarn auf das Jahr 1807* nem jelenhetett meg 1801-ben.

Másik három könyv címlapján Kazinczy saját kezű bibliográfiai kiegészítéseit találjuk.

Ismert tény, hogy Kazinczy ha csak tehette kiegészítette a hiányos bibliográfiai adatokat tartalmazó könyveket. Címleírások kiegészítéseként anonymus munkák szerzőjét, az esetleges fordító nevét igyekezett kideríteni, más esetben a kiadási hely, kiadó, vagy tipográfus adatait, a megjelenés évét próbálta megállapítani.¹¹

A Tékának adományozott könyvek között található Bion és Moschus idylliumainak görögből magyarra átültetett kiadása, amelyen nincs feltüntetve a fordító neve, sőt az előszó is elhallgatja a magyar változat szerzőjét. Kazinczy viszont a címlapra beírja kiegészítésként: „Vályi Nagy Ferencz Professor által.”

A *Versuch die Grenzen der Wohlthätigkeit gegen Menschen und Thiere zu erweitern* című, névtelenül kiadott munka címlapján ugyancsak nincs feltüntetve a szerző neve, hanem csak az, hogy barátai között ingyenesen kívánja szétosztani a könyvet: „Herausgegeben zur unentgeltlichen Vertheilung an meine Freunde.” Ezután írja be Kazinczy: „von Leopold Graf Berchthold”. Sőt, a szerzőség még biztosabb nyomatékositására a névtelenül írott előszó végére is a „Der Verfasser” alá kézírással beírja: „Graf Leopold Berchthold.”

A harmadik kiadvány, *Dissertatio de Gallicia et Lodomeria...* szerzőjének nevét a cím után jegyzi be Kazinczy: „auctore Andr. Cházár, Cottus Gömör Tab. Judr. Assessore.”

A Kazinczy Ferenc adományából származó könyvek egy része egyforma márványmintás kartonkötésben van. A bordó színű aranyozott gerincen pedig a mű rövidített címe olvasható. Ezek a kötetek minden valószínűség szerint rossz állapotban lehettek s Teleki utasítására Marosvásárhelyen újrakötötték őket.

A marosvásárhelyi Teleki Könyvtár tulajdonában lévő Kazinczytól származó kötetek jelzik, hogy a széphalmi mester hajdani könyvtárának rekonstruálása korántsem tekinthető befejezettnek. Jelentősebb, vagy akár kisebb gyűjtemények vizsgálata még mindég hozhat felszínre Kazinczy Ferenc könyvészkedésére vonatkozó eleddig ismeretlen adatokat.

DEÉ NAGY ANIKÓ

¹¹ BARCZA József: *i. m.* 92.; GULYÁS József: *Kazinczy jegyzetei néhány könyv szerzőjét illetően.* = ItK 1935. 1. sz. 67.